

פרויקט בן-יהודה זקוק לעזרתכם. לחצו כאן לפרטים.

ספרי לנו מה שגוי

דואל:

זכרו שאין משמעות למספרי שורה או עמוד בטקסט רציף באינטרנט. אנא ציינו מספר פסקה, ו/או העתיקו כמה מלים סביב כל שגיאה, כדי להקל עלינו למצוא את הטעון תיקון.

רשימת הגהות:

נודיע לך בדואל כשנעייין בהגהות ונתקן את הטקסט.

שלח

נשמע לשמוע מה אהבת

דואל:

ההמלצה שלך:

(אנו מפרסמים המלצות ביומן הרשת שלנו)

[YouTube-פרויקט בן-יהודה: בפייסבוק](#) | [ב](#)

[יומן הרשת של פרויקט בן-יהודה](#)

שלח

זכרונות קוטיק – פרק חמישה-עשר

[לתוכן הענינים](#)

פרק חמישה-עשר

חסידותו של אבא - המלמדים שלי - הרבי מת! -

המסירה - טברסקי - ר' לייב - הקנס

כל שמחות המשפחה וכל תענוגות העולם היו בעיני אבא כאין וכאפס

לעומת תענוגותיה של החסידות. לא היה עונג גדול יותר עבורו מאשר לשבת עם

החסידיים סביב השולחן, שעה שהם שרים את ניגוניהם החסידיים הנלבבים - או אז הוא באמת התלהב. ראשו וכל מעייניו היו נתונים לרבי, ר' משה מקוברין, ואחרי מותו - לר' אברהם מסלונים,^[1] שלדעת אבא נחה עליהם השכינה עם כל המלאכים הקדושים. העיקר אצל אבא היתה החסידות, ועל כן הוא כלל לא רצה שאדע ללמוד כמו שצריך. הוא היה שבע רצון מהחינוך הדתי שקיבלתי, ולכן לא נתן את דעתו לכך שבסוף כל "זמן" צריך להעביר אותי למלמד טוב יותר.

היה לי, כאמור, ראש בכלל לא רע, ולאחר שלמדתי "זמן" אצל מלמד אחד, כבר נזקקתי למלמד אחר, טוב יותר. אבל אבא השאיר אותי שנתיים אצל כל מלמד, ולכן תמיד דרכתי במקום ולא התקדמתי בלימודים על פי כשרונותי האמיתיים. אמנם, בשבילי היתה זו מין "טובה", משום שכך יצא שתמיד הייתי התלמיד הטוב ביותר בלי להתאמץ כלל.

אצל מוֹטֶה המלמד למדתי שנתיים, ואצלו כבר יכולתי ללמוד עמוד גמרא עם "תוספות" בכוחות עצמי. הוא לימד אותנו מעט, משום שהוא עצמו לא ידע כל כך הרבה. מאוד רציתי אז להתחיל ללמוד "תוספות", וכשאמרתי את זה לאבא הוא ענה לי: "בשביל מה לך 'תוספות'? אתה הרי לומד גמרא. די לך שתהיה יהודי נאמן, זה העיקר..."

במקום זה למדתי אצל מוֹטֶה המלמד הכול על הגיהנום ואפילו על הארכיטקטורה שלו. ידעתי גם הכול על ענייני כף הקלע, ועל כל מלאכי החבלה, ועל כל הייסורים הקשים והנוראים שהרשעים עוברים בעולם הבא. על גן העדן ועל סדריו הטובים ידע מוֹטֶה המלמד מעט מאוד. אבל על גן העדן ידעתי הרבה מן ה"פאָטשאָשניק", הפרוש ששהה כל שבת אצל דוד מרדכי-לייב ואהב לתאר את גן העדן: כיסאות יהלומים, ארמונות יקרים מופזים בזהב ומאכלים, מאכלים, מאכלים, שאין הפה יכול לתאר! השמאָלץ בלבד, שנוזל מן האווזים של רבה בר-בר חנה,^[2] והשמן הטוב עם היין המשומר, ואשכולות הענבים שמכל ענב שלהם אפשר לסחוט כל סוג יין שרק רוצים!

על שדים, שטנים, יצורי מים רעים ועושי כישוף למיניהם ידעתי מפי סבתא ומלייבקה, השמש של בית הכנסת.^[3] בכל הדברים האלה הייתי בקי גדול, גאון. ממש התמצאתי בכל פרט קטן של ענייני הזוועה המפחידים הללו והצטיינתי בהבנת כל המעשיות עם "עין הרע".^[4]

היו אצלנו בעיירה שני אנשים, שידעו ללחוש על "עין הרע". אחד מהם היה דוד המוביל, שעסק בהובלת קמח מן הטחנות אל החנויות. הוא היה מבטל את "עין הרע" עם עצמות קטנות של אדם מת.^[5] מניין לקח עצמות אלה, אינני יודע

עד היום. אם למישהו התנפחו הפנים, כלומר לחייו התנפחו בשל דלקת שיניים, כפי שקוראים לזה, או גרון, היו הולכים לדוד המוביל. הוא היה נוטל את העצמות הקטנות, מכרכר אתן סביב לאותה נפיחות, ותוך כדי כך לוחש דבר מה בשקט. החולה היה משוכנע שאם לא היום, אז בוודאי מחר, בעוד שבוע, שבועיים או שלושה, תעלה ארוכה למחלתו והנפיחות תרד. לכל אנשי העיירה היה "ברור", שנפיחות באה מ"עין הרע".

השנייה שידעה ללחוש על "עין הרע" היתה גולדה, אשת המגיד. המגיד עצמו היה למדן מופלג, גדול בישראל ובקי בש"ס, ואף על אישתו אמרו, שהיא יודעת ללמוד גמרא. היא היתה מבטלת את "עין הרע" בעזרת שתי ביצים. את הביצים שבשתי ידיה הולכה סביב הפנים הנפוחות או הגרון, וגם היא לחשה משהו חרש.^[6]

ה"רפואה" הזאת היתה זולה - עשירייה; ולעני - ששייה.^[7] אני זוכר, שגם לי התנפחו הפנים כמה פעמים, מן הסתם מכאבי שיניים. לקחו אותי לדוד המוביל, שנחשב ליעיל יותר. אני זוכר שהוא שרט אותי בעזרת העצמות הקטנות. הן היו חדות ומחוספסות, וכמעט התעלפתי מרוב כאבים. הוא התרוצץ במהירות כשהעצמות הקטנות על פניו של החולה. ביקשתי על כן שיקחו אותי לאשת המגיד: היא עושה אותו דבר עם ביצים, כל כך פשוט וקל, שזה ממש "א מחייה". אבל איש לא שעה לדברי. "טיפשון שכמותך" - אמרו לי - "זה אמנם קצת כואב, אבל לעומת זאת תיפטר מזה מהר יותר. אצל אשת המגיד זה לוקח הרבה יותר זמן".

לפעמים היה לי "מזל": דוד המוביל לא היה בבית; הוא נסע בעגלתו אל הטחנות או לבריסק - כדי להביא קמח, ואז לקחו אותי אל אשת המגיד. איזו "שמחה" היתה אז, הרגשתי ממש בר מזל: האם דבר של מה בכך הוא להתרוצץ עם עצמות קטנות וחדות מעל פנים נפוחות?!

כשמלאו לי תשע אבא הוציא אותי ואת אחיו הקטן ישראל ממוטקה המלמד ומסר אותנו לידי של המלמד ביינוש-לייב. מלמד זה אמנם היה יהודי למדן, אבל חובב שינה מושבע. במשך כל היום התנמנם ונחר, גם כאשר ישב סביב השולחן עם תלמידיו. היינו שישנה נערים, שלמדו אתו גמרא ו"תוספות". הוא לימד די טוב, אלא שבאמצע הלימוד היה נרדם. היה לו עוד חיסרון: את רש"י, שמפרש את הפשט של כל שורה בגמרא ומסביר היטב את המילים המקוצרות והקשות, לא לימד אותנו ביחד עם הסוגיה, אלא בנפרד. למדנו דף שלם של גמרא ואחר כך דף שלם של רש"י, ולכן לא הצלחנו להבין כמו שצריך את הפשט של כל העניינים שנדונו בדף הגמרא. תנאים ואמוראים חלקו ביניהם, רש"י הסביר את

הסיבות לכך - והרבי לא לימד אותנו מן המקומות המתאימים.

בכל זאת היה משהו טוב בהירדמויותיו ליד השולחן באמצע הלימוד. אמנם היינו חייבים לשבת ליד השולחן גם כשנרדם - שכן אם היה מתעורר ולא מוצא מישהו מאתנו לפני גמרא פתוחה, אותו נער היה חוטף סטירות לחי, ולפעמים גם מלקות - ובכל זאת, הרגשנו אז הרבה יותר חופשיים ופחות לחוצים.

בכל שנה הגיע לקאמניץ משולח מטעם ישיבת וולוז'ין.^[8] ישיבה זו נתפרסמה מאוד בזכות הלמדנים הצעירים שבה, ועד היום היא מאוד פופולרית בין היהודים. אני זוכר שכאשר שמעו המשולחים מוולוז'ין שלשרה, אמי, יש בן מוכשר, הם הפצירו בה שתשלח אותי לוולוז'ין ושם כבר "יטפלו" בי כמו בקיסר. אבל אבא בכלל לא רצה לשמוע ואפילו לא לחשוב על וולוז'ין. בגלל השפעתו של ר' חיים, היו כל תלמידי הישיבה "מתנגדים" גדולים,^[9] ומבחינתו של אבא - "מתנגד" נחשב לאפיקורוס, ואפילו אם הוא רב גדול.

אבא תמיד, בכוונת מכוון, שמר עלי קרוב אליו, כלומר בחברת החסידים, והיה מרוצה שדבקתי בהם. תמיד הקשבתי לדברי החסידות שלהם, והשאלה אם אני יודע ללמוד או לא כלל לא הדאיגה אותו. הוא רצה למצוא עבורי מלמד חסידי, אבל למזלי בקאמניץ לא היה אף אחד כזה, חוץ מן המלמד למתחילים שעיה-בצלאל.

אני זוכר שפעם שמעתי ב'חדר', שר' משה'לה מקוברין, הרבי של אבא, מת. הייתי בטוח שהרבי של אבא הוא בדיוק כמו הרבי שלי.^[10] רצתי מהר כדי להביא לאבא את הבשורה הטובה. נכנסתי בריצה לחדר המשרד שבו עבד ובהתפעלות גדולה צעקתי: "אבא, הרבי שלך מת!..."

אבל דברי עשו רושם הפוך לגמרי: אבא החוויר וכמעט שהתעלף. הוא נסע מיד לקוברין, שם כבר התאספו כל בני "כולל קוברין", שמנו בערך ששת אלפים חסידים.^[11] הם ביררו מקרבם שישה אנשים, כדי שאלה יבחרו ברבי חדש. בין השישה היה גם אבא. הוא נשאר שם חמישה שבועות, שבסופם בחרו בר' אברהם מסלונים, מלמד לשעבר ולמדן גדול, אבל, במחילה, קצת טיפש.^[12] מבין שמונה מועמדים הוא שהיה לרבי.

אבל חסידי קוברין וחסידי בריסק - "הקלילים" כפי שכוננו, שכן הם היו חסידים רק כלפי חוץ - רצו רבי קרוב יותר. לנסוע כל כך רחוק עד סלונים, זה היה יותר מדי. הם טענו, שהרבי המנוח אמר קודם פטירתו, שנכדו נח^[13] הוא

שראוני להיות הרבי; זה היה שקר וכזב שבדו מלבם. והנה, למרות השקר, ואף שהבחורצ'יק היה בעצם רק בן שמונה-עשרה ושהתהלכו עליו שמועות מגונות, בכל זאת כמאה חסידים הכתירוהו לרבי.

אבא חזר מסלונים, מטקס "ההכתרה", וביום שישי בערב ליד השולחן, כשהתחלנו כדרכנו לאכול בטרם יבואו החסידים, דיבר אבא עם אמא בענייני חסידות, כדי שגם אני אשמע.

"מה את אומרת, שרה" - הוא פנה לאמא - "נח, הנכד של הרבי, זיכרונו לברכה, הוא נער בן שמונה-עשרה, שחצקל שלנו, חי נפשי, יודע ללמוד יותר טוב ממנו. ואותו עשו השקצים האלה לרבי. המציאו כאלה שקרים, שהוא, זיכרונו לברכה, אמר, שימנו אותו לרבי. לו ידעת, איזה אפס הוא הבחור הזה! ברור לגמרי שאם הוא, זיכרונו לברכה, היה מצווה למנות בלן, להבדיל, לרבי, בוודאי היו עושים כמצוותו. אבל הוא לא ציווה!..."

אבא לא היה מודע לכך, שאותן מילים, שזה עתה הוציא מפיו, היו עבורי כמין זרע שממנו צמחה לאחר מכן התנגדותי לחסידות ולצדיקים. אבל בגיל שמונה-תשע הייתי חסיד גמור. כשהחסידים הגדולים, שחזרו מן הנסיעה אל הרבי, התעכבו בדרכם אצל אבא, לא עזבתי אותם לרגע, כל אימת שהייתי חופשי מן ה'חדר'; אבא היה שולח פתק לרבי שלי ומבקשו שישחרר אותי לאותו פרק זמן שבו האורחים החשובים נמצאים בביתנו.

חצי שנה בערך לאחר הכתרתו של ר' אברהם, החל הרבי עצמו לנסוע אל החסידים כדי לאסוף את כספי ארץ ישראל.^[14] שבת אחת עשה בביתנו, ואני לא הרפיתי ממנו. עמדתי לידו, הבטתי בעיניו והקשבתי.

פעם, בשעת ארוחת הבוקר, עמדתי לידו והתבוננתי בו.

"חצקל" - הוא פנה אלי לפתע בשאלה - "אמור לי, האם יודע אתה ללמוד?"

"כן" - עניתי בתמימות.

"והאם אתה יהודי הגון?"

"כן..."

על כל שאלותיו עניתי בפשטות ובקול צלול: "כן".

מיד הלכו החסידים לאבא, שהיה בחדר הסמוך ודאג לאוכל, וסיפרו לו שעניתי לרבי בגסות, כפי שעונים לסתם יהודי פשוט: "כן", "כן", "כן" ... מין נער כזה, שאינו מבין שבפני הרבי צריך לעמוד ביראה ופחד. אחרי האוכל נכנסתי אל אבא, שישב בחדר השני, והוא הטיף לי מוסר: "חצקל, אתה עמדת מול הרבי

והבטת בעיניו כמו שמסתכלים על סתם אנשים... אתה יודע שכאשר הרבי מסתכל עלי, שערותי סומרות וציפורני מתהפכות! רבי זה דבר של מה בכך בעיניך?! וכשהוא שואל אותך, אתה עונה לו 'כן', 'כן'... זה לא יפה! אמרת לרבי שאתה יהודי הגון. אתה בכלל יודע למה הרבי קורא 'יהודי הגון'? אין לך בכלל מושג! ילד כמוך צריך שיהיה לו קצת יותר שכל."

הדיבורים האלה הותירו עלי רושם כבד. חשתי כחוטא, כאילו פשעתי. לבי נתחמץ בקרבי ודמעות זלגו מעיני. "אני אלך אל הרבי לבקש ממנו סליחה" - אמרתי לאבא בעיניים דומעות.

"אינך צריך לבקש סליחה" - אמר אבא - "הרבי, שנמצא בחדר השלישי, כבר יודע שאתה בוכה ומתחרט. הוא יסלח לך. רק תזכור, רבי זה לא דבר של מה בכך, וכשתגדל כבר תבין מה זה רבי!..."

עכשיו הלכו החסידים וסיפרו לרבי, שאבא הטיף לי מוסר, ושאני בכיתי והצטערתי על חטאי הגדול. הוא ציווה לקרוא לי. כאשר נכנסתי אליו הוא אמר: "אל תדאג, ילדי, אני רואה שאתה תהיה יהודי הגון..."

מני אז הייתי לחסיד נלהב. אומץ לנהל ויכוחים היה לי תמיד, ולעתים קרובות התווכחתי עם אברכים מתנגדים והוכחתי להם שהלימודים שלהם אינם שווים כלום, שהתפילות שלהם אינן שוות, ושאנחה אחת מפי חסיד יקרה יותר מתפילה ומתעניות של מתנגד.

אני זוכר שפעם, בשבת, התארח אצלנו ר' אברהם יצחק, חסיד מחצרו של הרבי מסלונים. הבית היה מלא בחסידי העיר. בבוקר, ליד השולחן, הוא אמר לאורחים הרבה דברי חסידות, ואני הקשבתי.

"...והריז'ינער אמר" - הוא סיפר - "לו רציתי להיות גאון, הייתי יכול, אבל איני רוצה להיפרד מאלוהים, אפילו לא לשעה אחת."^[15] "...והלאכוביצ'ער אמר, שלולא חיבר ר' שמעון בר יוחאי את ספר הזוהר, אני הייתי עושה זאת..."^[16] וכן הלאה וכן הלאה. המעשיות הללו הותירו עלי בשעתו רושם חזק, אבל כיוון שבעצם לא נולדתי עם אופי חסידי, בסופו של דבר, דווקא מעשיות אלו השפיעו על השקפתי האנטי-חסידית וחיזקוה....

אבל מה זה משנה, בנעורי הייתי חסיד שרוף. ידעתי את כל הניגונים החסידיים, אולי מאתיים במספר, קיפצתי ורקדתי עם החסידים. רווייתי מהם נחת ואבא רווה נחת ממני. הוא חשב שכך אשאר תמיד.

שנה לאחר מכן התארח הרבי מסלונים באחת השבתות אצל אבא; הגיעו אלינו יותר משלוש מאות חסידים. הכינו לכולם שבת נהדרת. אני זוכר שהרבי

הגיע ביום חמישי ונשאר בביתנו עד יום שלישי. מה שהלך אצלנו באותם ימים - פשוט קשה לתאר. החסידים הביאו אתם יינות, וי"ש הרי ממילא לא חסר אצל אבא; זו היתה הילולה!^[17]

ביום שלישי נסעו כל החסידים שלא מבני המקום לדרכם, ואילו הרבי ועמו החסידים בני קאמניץ נסעו אל הכפר קרוהל - כשני מיל מן העיר - לבקר יישובניק עשיר בשם לייבל, שהיה חסיד נלהב ובעל צדקה. לייבל ערך, כמובן, סעודה גדולה לכבוד הרבי והחסידים. כולם ישבו סביב השולחן, אכלו, שתו ושרו - ולפתע נכנס קצין משטרה חמוש מלווה בעשרה חיילים, והאססור של קאמניץ בראשם. הם הקיפו את בית המרוזח, ואז שאל הקצין: "היכן הרבי?"

חרדה אחזה בכולם. את הרבי הרי אפשר לזהות בנקל, ואכן הקצין העמיד עליו מיד שומרים. הם חיפשו בחפציו של הרבי, באמתחותיו ובתיבות שבהן היו מונחים אלפיים וחמש מאות רובל כסף שנועד לארץ ישראל, עם ספרי החשבונות והקבלות, מכתבים מארץ ישראל וכדומה. חתמו ונעלו את הארגזים וציוו לאסור את הרבי ולשלחו לבריסק. אבא ביקש מן האססור, שלא יקחו את הרבי לבריסק אלא ישאירוהו פה, תחת משמר חיילים. האססור נועץ בקצין, נטל לידיו חמישים רובל, והעניינים הסתדרו.

סבא, היחיד שיכול היה לעזור, במקרה לא היה בבית, ועל כן יוסל, אחיו של אבא, הוא שנסע לבריסק. הוא הלך, כמובן, לאיספראוויניק וביקש ממנו לטשטש את הפרשה ולשחרר את הרבי. בו בזמן תחב לידו מאתיים רובל, ומיד קיבל אישור שהרבי רשאי לצאת לחופשי. יוסל שאל את האיספראוויניק מי אחראי לכל הרעש הזה סביב הרבי ולמאסרו, והלה סיפר לו כי המלשין היה יהודי. האיספראוויניק קיבל מסמך, חתום בידי יהודי, שבקאמניץ נמצא רבי, שאוסף כספים בשביל פלשתינה. חטא כזה דינו מאסר ואת הכסף יש להחרים. "אלמלא אבא שלך" - אמר האיספראוויניק - "בשום אופן לא הייתי משחרר אותו!"

יוסל הביא את האישור, והרבי שוחרר ממאסרו. מאז הפסיק הרבי לנסוע בעצמו כדי לאסוף את כספי ארץ ישראל, ובמקומו נסעו משולחים.^[18]

הפרשה הזאת הרגיזה מאוד את החסידים ובעיקר את אבי; ראשית, הפחד שנגרם לרבי; ושנית, היתה זו מין מסורת, שהרבי מגיע לביקור בקאמניץ פעם בשנה, ועכשיו כבר לא יבוא יותר. ביקורו זה של הרבי היה חשוב ביותר לחסידים ולא דבר של מה בכך. החסידים החליטו אפוא לערוך חקירה, לברר את זהותו של המוסר ולהתחשבן עמו כהוגן. המוסר אכן נמצא, אבל זה היה מלשין מיוחד במינו.

אצלנו בקאמניץ היה מזכיר אחד, טברסקי. אם הקורא עוד זוכר ^[19] - סבא הביא אותו מבריסק, בזמן שהעיר התקוממה נגד החכירה. סבא נזקק אז לאיש שיכין כל יום דל'ח על המורדים, שמביאים יל'ש מחוץ לתחום, שאינם משלמים את החכירה, וכך הלאה. אחרי שנתפייסו נשאר טברסקי בקאמניץ ועסק בכתיבת בקשות בשביל יהודי העיירה. הרבה פעמים עשה זאת אפילו בשביל הפריצים, שעה שהללו הסתכסכו ביניהם על קלפים או על נערה.

ראש של זהב היה לטברסקי. הוא היה למדן לשעבר, והתמצא היטב בש"ס ובכל המדרשים. אבל אחר כך "סר מן הדרך" ונעשה לאפיקורוס כמו המשכילים של פעם. הוא החל בלימודים מסודרים, אבל כיוון שכבר היה מבוגר מדי, נאלץ להפסיק קודם שסיים. עתה לא היתה לו ברירה, והוא התפרנס מכתיבת בקשות והפך את זה למקצועו. העסק הזה הלך די טוב. אפילו בוויילנה התחילו להעסיק אותו בעניינים המשפטיים הגדולים ביותר, וכך נודע שמו בכל האזור. אם היתה למישהו בעיה משפטית סבוכה במיוחד, היה מביא אליו את טברסקי, כדי שיכתוב את הבקשות ויעשה סדר בכל המסמכים.

הון גדול לא יכול היה לעשות במקצוע הזה. ראשית, מטבעו היה ישר מדי; היה לו אופי עדין והוא אף פעם לא התמקח עם לקוחותיו. הוא לקח בשקט ובלי טענות מה ששילמו לו. ושנית, הוא נהג לבזבז את כל רווחיו ולא העלה על דעתו לחסוך ליום המחר. להוציא את כל הכסף היום - זו היתה דרכו - ואם נותר בידו סכום כלשהו, נתן אותו לנזקקים. בעלי הלבבות השבורים כבר הכירו את מנהגיו ונמשכו אחריו.

הוא היה מסוגל למסור את הקופיקה האחרונה שלו - ולו עצמו לא הותר אפילו כדי אוכל. כשהיה לו כסף, אהב לאכול רבע אוו, קורקבנים וכוס בירה; וכשלא היה לו כסף, הסתפק בלחם מרוח בחמאה ובכוס תה. כשלא היה לו מספיק בשביל חמאה - אכל בלי חמאה; וכשלא היה תה - שתה מים. רגע קודם עוד נתן שלושה רובל, חמישה, או עשרה, לידיד או לסתם נצרך, וכלל לא היה לו איכפת. כמו כל המשכילים באותם ימים הוא השתוקק להפיץ תרבות והשכלה בין היהודים, להחליש את ה"פנטיות" ולהוציא את היהודים אל העולם הגדול.

כיוון שהיה בקי בש"ס ובמדרש וכבר קרא את כל ספרי ההשכלה בעברית וגם ספרות רוסית, ובנוסף היה מהיר לשון, הרי שבכל מקום שאליו הזדמן נהג לספר מעשיות יפות ומרתקות באוזני האנשים שנקבצו סביבו. "העולם" פשוט ליקק את האצבעות. הוא אף פעם לא סיים את הסיפור באותו יום, ולעתים החזיק את שומעיו במתח במשך שלושה ימים. הסוף של סיפוריו היה תמיד בלתי צפוי: ככה, לאט, בשקט, היה מוליך את סיפורו עד לאפיקורסות... הוא פשוט

כפר בכל מה ששייך לדת. ביטל כעפרא דארעא את כל התנאים והאמוראים, ואת הרבנים - על אחת כמה וכמה. או אז היה "העולם" בורח מפניו וסותם את אוזניו... רק הצעירים יותר והסקרנים יותר נשארו עד הסוף והיו מקשיבים ומקשיבים...

על אף מלחמתו הגדולה בדת, היו שני אישים שהעריך: הלל הזקן והגאון מווילנה. להוציא אותם, עשה מכולם עפר ואפר.

עד כמה היה מוכשר וזריז אפשר ללמוד מן העובדה, שמנהיג העיר בריסק, ר' יודל האקאדיר,^[20] הביאו אליו מווילנה בשל איזושהי בעיה סבוכה ומרעושה שהתחוללה בעיר. זו היתה פרשה מזעזעת הקשורה בדרכונים מזויפים, ב"יהודים יפים"^[21] ובהלשנות. רק טברסקי, בשכל הישר שלו ובידיעותיו המשפטיות, הצליח לסיים את העניין שהעיר כל כך חששה ממנו. על זה בלבד הוא היה שווה להם כמה אלפי רובל, אבל הם נתנו לו רק שלוש מאות, ואף אותם חילק מיד בין ידידיו. לעצמו השאיר רק עשרים וחמישה רובל, שבזבז בתוך שבוע. כעבור שבוע כבר סבל חרפת רעב, עד להכנסה המזדמנת הבאה.

את המעשיות שלו היה מספר, בדרך כלל, בביתו של הדוד מרדכי-לייב, "שהיה רחב ידיים כשדה" ושבּו הסתובבו המוני אנשים. הוא היה מתחיל לספר בשעה שלוש בצהריים וגומר בשבע או בשמונה בערב. חלק מהאנשים היו עוזבים לרגע וחוזרים, בתנאי שעדיין לא הגיע לאפיקורסות...

הסיפור המעניין מכולם היה על המהפכה הצרפתית...

אני זוכר שפעם התחיל לדבר על כל אבותינו הקדושים, מימי אברהם אבינו ואילך... כולם התפזרו במהירות ורק אבא לבדו נשאר. אבא אף פעם לא התרגש מהדיבורים האפיקורסיים, אפילו בשעה שטברסקי השמיע דברי זלזול ברבו אברמלה. האפיקורוס הזה דווקא מצא חן בעיניו, משום שהיה איש ישר, חכם וטוב לב, שתורם הרבה לצדקה. טברסקי מצדו אף הוא אהב את אבא, בשל לבביותו ונימוסיו הטובים ובשל סובלנותו כלפי אדם שאינו אדוק כמותו.

ודווקא אבא הוא שחשד הפעם הזאת, שמא ההלשנה על הרבי מקורה בטברסקי. ועל אף שנתקשה להאמין שטברסקי הוא המוסר, הניח שטברסקי ודאי יודע מי אחראי לכך. הוא זכר שפעם, בשעה שכמה מאות חסידים התכנסו יחד אצל הרבי, שמע את טברסקי אומר, שכמה מאות בהמות התאספו כדי לחלוק כבוד לטיפש. בזמנו זה הותיר על אבא רושם קשה מאוד.

אחרי לבטים ופקפוקים קרא אבא לטברסקי וביקשו לומר לו את האמת, מיהו זה שהלשין על הרבי, ואם הוא עצמו עשה כן - שיודה בפניו.

"נו, אני אכן עשיתי זאת..." - אמר טברסקי בקול רגוע.

אבא היה המום.

"איך עלה בדעתך לעשות דבר נבזי שכזה?" - שאל אבא ברעד - "הלא אתה

אדם הגון, ומה עם 'דעלך' שני לחברך לא תעביד'?"^[22]

טברסקי ענה בפשטות: "אברהמלה אכן ראוי למכות הגונות. שלא ירמה אלפי אנשים ושלא יוציא מהם את פרוטותיהם האחרונות. אמנם, לא הייתי עושה זאת מיזמת, למרות שזו ממש 'מצווה'. הביא אותי לכך אדם מסוים שהרבי הרס את חייו, ולא סתם אדם - אלא אדם הגון ומכובד. פעם ישבתי אתו בבית המרוח של דוד-יצחק, והוא אמר שהיה נותן עשרים וחמישה רובל כדי שיחטיפו לרבי עשרים וחמש מלקות, ומזה הכול התחיל..."

אבא הבין שזו היתה מלאכתו של ר' לייב מאירס. מיד כינס את כל החסידים לאסיפה מיוחדת, שבה נכח גם מנהיגם, ר' אהרלה, שהיה אז דיין בעיר.^[23] הם החליטו למסור את ר' לייב לידי הרבי, שיזכה לחיים ארוכים, וכן הסכימו ביניהם שזו מצווה לגרום לו צרות. כיצד אמלל אותו הרבי אספר להלן.

אותו ר' לייב היה איש זסטביה. אביו, ר' מאיר, היה יהודי חשוב, גדול בישראל. שווי רכושו הגיע לעשרים אלף רובל. בנו, לייב, היה למדן שידע היטב עברית. יהודי חכם, עשיר ומתנגד נלהב. היה לו בן מוכשר, הרשל, אברך מוצלח שידע ללמוד היטב. אבל מיד לאחר חתונתו נסע הרשל לחצר הרבי בסלונים, שזה שם חודשיים וחזר לביתו כחסיד שרוף.

הוא חזר מסלונים לביתו באישון לילה והקיש בדלת. כשהכירו בבית פנימה את קולו מן העבר השני של הדלת, סירב אביו להכניסו, ואישתו פתחה את הדלת בניגוד לרצון חותנה. כששכב הרשל במיטתו וביקש לישון, חש בחומה של שמיכת הנוצות. הוא שאל את אישתו, מי ישן במיטה קודם, והיא השיבה שהיתה זו היא עצמה. מיד חטף את השמיכה, יצא אל מחוץ לבית וגלגל את השמיכה בשלג כדי להוציא מתוכה את חמימותה של אישתו.

היא מיררה בבכי, ואביו - ששמע את קולה - נכנס לחדר ושאלה מדוע היא בוכה. היא סיפרה לו מה עולל הבן יקיר שלו, החסיד. הפעם הרביץ בו אביו כהוגן, והוא ברח שוב אל הרבי בסלונים. אולם, האישה אהבה אותו והתחרטה על הבכי, שהביא את האב להכות את בנו. מי יודע עתה מתי יחזור בעלה? היא נסעה לסלונים וביקשה מן הרבי שיצווה על בעלה לשוב הביתה. הרבי עשה כן והלה אכן חזר לביתו ואפילו התפייס עם אביו.

אבל הרשל היה חסיד נלהב ביותר. בחורף היה הולך כל יום אל המקווה

הקר וכל הזמן רק התפלל בדבקות, צועק בכל כוחותיו. הוא חלה בלבו ובגרונו בשל הטבילות במקווה הקר ובשל הצעקות בשעת התפילה. ימים ולילות עסק רק בחסידות. הוא פרש מאישתו וריחף כל העת בין שמים לארץ. בסופו של דבר יצא מדעתו מרוב התלהבות. הטיפול במחלתו עלה לאביו הון עתק, עד שלבסוף נפטר הרשל. לאותו ר' לייב היה גם חתן, בן של מתנגד - וגם הוא נהיה לחסיד, עזב את אישתו ובילה בחצר הרבי יותר מאשר בביתו.

לנוכח ההרס והחורבן שנגרם למשפחתו שפך ר' לייב את כל חמתו על הרבי, שבו ראה את האשם בכול. את הרבי, כמובן, לא העריך כלל, וכך מבלי משים הביא אותו הכעס הגדול למחשבה כל כך נתעבת וסרת טעם - להלשין.

אבל החסידים, שהחליטו באסיפתם כי מותר להביא עליו את כל הצרות שבעולם, עוללו לבסוף רק דבר קטן. ר' לייב זנן היה סוחר קמח חשוב, שהחזיק ברשותו את העמילות של טחנות הקמח הגדולות. הוא סיפק קמח בהקפה לכל החנויות בקאמניץ, בבריסק ובעוד מקומות. היתה זו כבר מעין מסורת בידו - הוא סיפק סחורה בלי ליטול כסף. אחרי ששילמו לו, קיבלו החנוונים סחורה נוספת, שוב בהקפה. אפשר אפוא לנצל זאת ולגרום לר' לייב צרה צרורה. להודיע לכל בעלי החנויות שפשוט לא ישלמו לו. ר' לייב יאלץ לפשוט את הרגל, וסופו יהיה רע ומר. בעלי החנויות לא יינזקו - תמיד תהיה להם סחורה, שכן בעלי הטחנות ימנו עמיל אחר במקומו. חסידי קאמניץ שיגרו אפוא חסיד מטעמם בשליחות אל עדת חסידי בריסק, שמספרם עלה על מאתיים איש, כדי להוציא לפועל את ההחלטה.

התכנית הצליחה יותר מן המשוער. ר' לייב, שמיד לאחר מכן נסע לתומו לבריסק כדי לגבות את כספו ולהמשיך לקבל הזמנות, לא הצליח לקבל מאומה. איש לא שילם לו פרוטה, ותחת זאת צרחו לעברו: "מלשין, צא מן החנות! שיהודי ילשין על רבי?!" אם לא יצא במהירות מן החנות, הופיעו מיד כל נערי החסידים, יידו עליו אבנים, הטיחו בו בוך ורדפו אחריו בכל הרחובות שבהם הלך. כך עשו עד שאילצוהו להסתלק מבריסק. המשחק הזה גרם לו נזק של ששת אלפים רובל! היה לו די כסף משלו, והוא בשום אופן לא הסכים לפשוט את הרגל. הוא שילם אפוא לטחנות את כל חובותיו, וכיוון שלא יכול היה עוד למכור קמח בשל ה"חרם"^[24], הפסיד גם את כל העמלות. ר' לייב נותר עני. לבריסק לא יכול היה עוד לבוא בשל האיום ברצח.

לאחר זמן שלח לאבי מכתב, כתוב בלשון הקודש וערוך בחכמה. המכתב, שהיה מרשים מאוד, דיבר על שלום ועל כך שהוא, ר' לייב, סומך על שיקול דעתם של אבא ושל ר' אהרלה. כל מה שהם יפסקו הוא מוכן לקיים.

אבא הזמין את זקני החסידים, ור' אהרלה בראשם, להתייעצות. הם החליטו שר' לייב ייסע לסלונים, אל חצר הרבי, וייקח עמו את שלושת בניו, שהיו בני עשר עד חמש-עשרה. עליו להיכנס אל הרבי יחף, בגרביו בלבד, [25] ולבקש סליחה ומחילה. בנוסף עליו להחזיר ארבע מאות רובל - דמי השוחד וההוצאות, וכן לשלם קנס בסך חמש מאות רובל למען ארץ ישראל - סך הכול תשע מאות רובל. עליו גם להישבע בהן צדק, שבכל שנה ייסע עם בניו לסלונים אל הרבי, עד לאחר שהילדים יינשאו. אחר כך הם כבר ייסעו בעצמם אל הרבי... עליו גם לתרום ספר תורה חדש לשטיבל של חסידי קאמניץ, ולבוא בכל שבת מזסטביה ולהתפלל בשטיבל. במילים אחרות: הוא צריך להיות חסיד! כאילו כופים על מישוהו שמד...

הוא הסכים לשלם את כל הקנסות, אף שכבר לא נשאר לו הרבה כסף. הוא ימכור את התכשיטים: של אישתו, של כלותיו ושל בנותיו. אבל לנסוע לסלונים בכל שנה - לזה בשום אופן לא יכול היה להסכים. הוא רץ אל אבא כדי לדון עמו בעניין. דמעות זלגו מעיניו.

"משה" - הוא אמר - "הרי אתה איש חכם, שיכול להבין לנפשם של אנשים וגם לב טוב יש לך. אדרבה, תגיד לי אתה, ובכנות, האם לאחר כל האסונות והצרות שלי אני יכול להיות חסיד באונס? האם אפשר בכלל, בפתאומיות ובכפייה, להפוך למשהו אחר, ובפרט שאינני מאמין ולא אאמין בחסידות? הדבר הזה בכלל לא זורם בדמי. הרי אתה יודע שכל מה שעשיתי היה רק לשוחח עם טברסקי, ודיבור סוף סוף איננו מעשה. האם לא די לכם שהפכתם אותי לעני חסר פרנסה, שאתם רוצים לקחת גם את ה'התנגדות' שלי, היקרה לי בדיוק כשם שהחסידות יקרה לך? כסף אני מוכן לתת, ואפילו עד הפרוטה האחרונה, וגם לרבי אני מוכן לנסוע כדי לבקש סליחה. זה צריך להספיק. מה עוד רוצים ממני? משה, הרי יש לך לב טוב. אתה צריך להבין אותי ולעשות לי טובה."

אבא, שעכשיו באמת ריחם עליו, הבטיח לשכנע את החסידים שיעתרו לבקשתו. לאחר מאמץ קשה ועמל רב הוחלט לבסוף, הודות לאבא, שצריך להקל עליו. אבל לרבי הוא בכל זאת צריך לנסוע, לפחות פעם אחת: בראש השנה...

לתוכן הענינים

לדף הראשי של פרויקט בן-יהודה

[1] ר' אברהם מסלונים - ר' אברהם ויינברג (1804-1883), תלמידו של ר' משה מקוברין ומייסד שושלת סלונים. על סכסוך הירושה בינו לבין ר' נח-נפתלי מקוברין, נכדו של ר' משה, ראו בהמשך פרק זה, סמוך להערות 12-13.

[2] אוזי רבה בר בר חנה - רבה בר בר חנה, מחכמי התלמוד במפנה המאות הג' - ד' נודע בסיפורי גזמאות על אירועים שהיה עד להם במסעותיו. סיפוריו המופלאים עוררו התפעלות וזכו לפרשנויות רבות - על דרך הפשט והסוד כאחד. סיפור האווזים מופיע במסכת בבא בתרא, עג ע"ב: "פעם אחת היינו מהלכים במדבר וראינו אווזים הללו, שכנפיהם שמוטות מחמת שמן, ונהרות של שמן מושכים מתחתיהם. אמרתי להם: יש לי בכס חלק לעולם הבא?" (התרגום על פי ח"נ ביאליק וי"ח רבניצקי, ספר האגדה, תל-אביב תשס"ו, עמ' תריז).

[3] ראו עליו בפרק ח, סמוך להערה 20.

[4] "עין הרע" - שם כולל לנזק גופני או נפשי שמקורו אינו ברור אך מקובל לייחסו לפעולה מאגית שבה הטיל מאן דהוא קללה או הביא לאסון באמצעות מבט העין. כנגד נזקיה של "עין רעה" נקטו דרכי התגוננות רבות, שעיקרן לחשים, קמיעות וסגולות שונות. מלחשים על "עין הרע" נפוצים היו בעריה ובעיריותיה של ליטא גם בשלהי המאה הי"ט, ראו למשל: "ניסבויים, עלי חלדי, ירושלים תשכ"ט, עמ' 75-76; "י גוטרשטיין, "פולקלור יהודי ליטא", יהדות ליטא, א, תל-אביב תש"ך, עמ' 606.

[5] אם נכון סיפור זה מוכרחים להניח שהמדובר בעצמות גוי, שכן עצמות יהודי יש לקבור - הן טמאות ואסורות במגע.

[6] בתלמוד מסופר על פעולת לחש המכונה "שרי ביצים" (סנהדרין, קא ע"א; וראו פירוש רש"י: "ששואלן בשפופרת של ביצה"), ואולי זהו המקור לפרקטיקה זו. והשוו: "ללחוש לעין הרע ולכאב שנים, להתכת שעה וגלגול ביצים על כרסו של חולה - זו היתה אומנותה של גיטיל הגבאית, שכל הצועניות, ואפילו בעלי השמות, להבדיל, היו בפניה כקליפת השום" ("בימים ההם", כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, תל-אביב תשכ"ו, עמ' רסו).

[7] מטבע בן עשרה גרושן כונה "צענער" והיה שווה לחמש קופיקות; מטבע בן שישה גרושן כונה "זעקסער" והיה שווה לשלוש קופיקות.

[8] ישיבת וולוז'ין - נוסדה בשנת 1802 בוולוז'ין (Voložin) שבפלך וילנה, כשבועים ק"מ מצפון-מערב למינסק, בידי ר' חיים, אב"ד העיר, שהיה תלמיד הגאון מווילנה. היתה זו ישיבה מסוג חדש, שלא היתה קשורה בקהילה המקומית, וקיומה הכלכלי נתבסס על מערך איסוף תרומות בכל רחבי העולם היהודי. הנהלת הישיבה מינתה שליחים מיוחדים שסבבו בקהילות ישראל, אספו כספים עבור הישיבה ופרסמו את שמה. על הישיבה - תולדותיה, ראשיה ותלמידיה, ראו: ש' שטמפר, הישיבה הליטאית בהתהוותה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 217-25.

[9] על יחסו של ר' חיים לחסידות, ראו: ע' אטקס, "שיטתו ופעלו של ר' חיים מוולוז'ין כתגובת החברה המתנגדית לחסידות", בתוך: PAAJR, 38-39 (1972), pp. 1-45.

[10] ר' משה פליר מקוברין נפטר בכ"ט בניסן תרי"ח (1858), ראו עליו לעיל, פרק ד, הערה 8. מכיוון שבידיש מכונה המלמד בשם "רבי" היה קוטיק הילד משוכנע שהרבי החסידי של אביו אף הוא מעין מלמד נערים.

[11] מספר זה נראה מוגזם מאוד. המונח "כולל" מכוון כאן למסגרת המאחדת של עדת חסידי קוברין, שמבין חבריה נאספו כספי הצדקה עבור חסידי העדה המתגוררים בארץ ישראל. שמו המדויק של הכולל היה "כולל רייסין", ובראשו עמד ר' משה מקוברין ואחריו ר' אברהם מסלונים.

[12] ראו לעיל, הערה 1. עליו ועל חסידות סלונים, ראו: מ"ח קליינמאן, אור ישרים, פיעטרקוב תרפ"ד, עמ' 167-230; "י"ל לוי (יהל"ל), זכרונות והגיונות, ירושלים תשכ"ח, עמ' 47-49; פנקס סלונים א, תל-אביב [1960], עמ' נח-סא; ז' רבינוביץ, החסידות הליטאית, ירושלים תשכ"א, עמ' 138-143; י' אלפסי, אנציקלופדיה לחסידות: אישים, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' יט-כא; א' סורסקי, יסוד המעלה, א, בני-ברק תשנ"א. גם פאפירנא העיד על ר' אברהם, שהיה קרוב משפחתו, כי בשנת תר"ח (1848) עוד היה "חצי מלמד וחצי מגיד וחי

בעני ולחץ, אבל כבר נודע כאחד מגדולי חסידי קאברין ובמות הצדיק מקאברין שמו חסידיו עיניהם בו וישימוהו לראש עליהם... עלייתו לגדולה של **המלמד** הזה העירה קנאה גם בלב הגדול שברבי החסידים בעת ההיא, ר' אהרן מקארלין" (א"י פאפירנא, "זכרונות", ספר השנה [בעריכת נ' סוקולוב], ווארשא תר"ס, עמ' 71; ההדגשות במקור).

[13] על ר' נח-נפתלי (נפטר 1889), ראו: החסידות הליטאית, שם, עמ' 135-137. על מחלוקת הירושה בינו לבין ר' אברהם העיד גם יהל"ל, זכרונות והגיונות, שם, עמ' 36, 50-48 (יהל"ל היה נכדו של ר' משה מקוברין ור' נח היה גיסו); והשוו: **"וכמעט כל התלמידים** שקבלו תורת משה [מקוברין] באו לחסות תחת אשל אברהם [מסלונים]" (אור ישרים, שם, עמ' 168; ההדגשות שלי - ד"א).

[14] כספי ארץ ישראל (ארץ-ישראל-געלט) - כספי "החלוקה", שנאספו בקהילות ישראל שבגולה למען יושבי הארץ. לכספים אלה ייחסו קדושה מיוחדת ואסור היה לעשות בהם שימוש אחר אלא להעבירם לארץ ישראל. ראו: ח"י דמביצר, מגני ארץ ישראל, ווארשא תקצ"ז; י' ריבקינד, יידישע געלט, ניו-יארק תש"ד, עמ' 33-38. על היסודות הרעיוניים והחברתיים של החלוקה, ראו: מ"מ רוטשילד, "החלוקה" כביטוי ליחסה של יהדות הגולה ליישוב היהודי בארץ ישראל בשנים 1810-1860, ירושלים תשמ"ו; ש' שטמפר, "ה'פושקע' וגלגוליה - קופות ארץ-ישראל כתופעה חברתית", קתדרה, 21 (תשמ"ב), עמ' 89-102.

[15] הכוונה לצדיק ר' ישראל מרוזין (1796-1850), שנודע באורח חייו המלכותי. האמרה המובאת כאן מקורה בספרו של ראובן ז"ק, בית ישראל, פיעטרקוב תרע"ג, עמ' 14: "תאמינו לי שאם רציתי לחדש חידושים בלימוד היה ביכולתי לחדש כמו התנאים והאמוראים. היינו שיש לי זכרון טוב, שאם הייתי לומד הייתי זוכר. אבל מה אעשה שאיני רוצה להפסיק אפילו רגע אחת מדביקות הקב"ה." על ר' ישראל, ראו: ד' אסף, דרך המלכות - ר' ישראל מרוזין ומקומו בתולדות החסידות, ירושלים תשנ"ז.

[16] הכוונה, כנראה, לצדיק ר' נח מלאכוביץ' (1774-1832), שהנהיג את חסידי לאכוביץ' למן שנת 1810 והיה מורו ורבו של ר' אברהם מסלונים. על ר' נח, ראו: החסידות הליטאית (לעיל, הערה 12), עמ' 116-119. את מקור האימרה לא הצלחתי לאתר.

[17] על אירועי שבת זו, ראו גם: מיינע זכרונות, ב, פרק ב.

[18] על פעלו של ר' אברהם מסלונים באיסוף כספי ארץ ישראל, ראו: יסוד המעלה (לעיל, הערה 12), עמ' שנ-שנז - זהו תיאור חסידי חד-צדדי המתעלם מן הפילוג שבין חסידי ר' אברהם לבין חסידי ר' נח-נפתלי. על מאסרו של ר' אברהם בעקבות הלשנה לא נותרו עדויות אחרות, אך סורסקי (שם, עמ' שנב), מביא מסורת עמומה, "כי בעת שנסע הס"ק [=הסבא קדישא] מסלונים פעם ראשונה לאסוף ימעות ארץ ישראל, נגרמו לו בזיונות הרבה."

[19] ראו לעיל בפרק י, סמוך להערה 7.

[20] ייתכן שזהו ר' יהודה ארקאדר, מנהיג ה"מתנגדים" בבריסק, שעליו מסופר כי ישב שבעה על שני בניו שנסעו אל הרבי מנסכיז', וסופו שנפטר משברון לב. ראו: מ' פוחצ'ביסקי, "בית אבותי בבריסק", אנציקלופדיה של גלויות: בריסק דליטא, ירושלים ותל-אביב תשס"ו, עמ' 174-175.

[21] הכוונה כאן אירונית: יהודים שהם כשרים והגונים לכאורה אך בעצם אינם אלא נוכלים.

[22] על פי שבת, לא ע"א, ותרומה: מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך. זוהי אמרתו של הלל הזקן, שטברסקי, כאמור, העריצו.

[23] ראו עליו, לעיל בפרק ד, הערה 13; השוו: "בסוף ימיו ישב [ר' אהרלה] על דת ודין בעיר קאמעניץ" (אור ישרים [לעיל, הערה 12], עמ' 63).

[24] לפי תקנת 1804, שחזרה ואושרה בחוקת 1835, נאסר על רבנים ואנשי דת להטיל חרמות. אף על פי כן לא היססו קהלים וקבוצות מתוכם (כגון חסידים) להטיל חרמות ונידויים מנימוקים שונים ומשונים, ראו: ע' שוחט, "ההנהגה בקהילות רוסיה עם ביטול 'הקהל'", ציון, מב (תשל"ז), עמ' 211-215.

[25] השוו': 'כל איש יהודי יודע כי אם ימרה איש ברב או במורה יחליץ נעליו לקבל נזיפה יחף רגלים ולבקש סליחה' (דוד וקסלר, נבל הצדיק או המתחסד, למברג 1874, עמ' 103).